

Zbigniew Galor, Janusz Majewski¹

PO CO TURYSTYCE POLITYKA SPOŁECZNA?

WHY DOES TOURISM NEED SOCIAL POLICY?

Katedra Socjologii, Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu
ul. gen. Tadeusza Kutrzeby 10, 61-017 Poznań, e-mail: zbigniew.galor@wsnhid.poznan.pl

¹ Zakład Agroturystyki, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań, e-mail: majewski@up.poznan.pl

Summary. Tourism policy is not present in the basic concepts of social policy and among its subdisciplines. However it appears in strategies for social development, as part of municipal, regional and national strategic planning. On the basis on this contradiction, a question about the usefulness of social policy for tourism is worded in the article. An attempt has been taken to answer based on the characteristics of the place of tourism in three multisectorial models for the social welfare state. These models show the usefulness of many dimensions of social policy for tourism: this presents as both a part of the phenomenon of social welfare, welfare state, and an element of social policy. At the end, some conclusions have been formulated on the necessity to treat tourism as a tourism policy, to identify specific constituents of that policy – an element of social policy-with social economy and new forms of as social tourism.

Słowa kluczowe: modele trójkąta dobrobytu, państwo dobrobytu, polityka społeczna, polityka turystyczna, turystyka społeczna, turystyka, *welfare state*.

Key words: social policy, tourism, tourism policy, social tourism, triangle model of welfare, *welfare state*.

WSTĘP

Podjęty przez nas problem przydatności polityki społecznej w turystyce jest pytaniem o funkcję polityki turystycznej w gospodarce rynkowej. We współczesnej Polsce chodzi o gospodarkę powstałą wskutek przyspieszonej transformacji, która nie jest tym samym, co reforma i rewolucja czy zmiana społeczna (Szczepański 1999, s. 61–74)¹. Polityka społeczna i polityka turystyczna kształtują się w kontekście skutków transformacji ustrojowej (wprowadzania instytucji i procedur demokratycznych); transformacji gospodarczej (kształtowania wolnego rynku opartego na własności prywatnej); transformacji społecznej (zmian mentalności społecznej, akceptacji nowych reguł w stosunkach społecznych). Na zmiany systemowe nałożyły się równocześnie zachodzące procesy integracji europejskiej oraz globalizacji.

Gdyby podstawą do wyodrębnienia współcześnie najbardziej zasadniczego problemu w naukach o turystyce (Winiarski 2003, 2004)² było to, co dla jej organizatorów i uczestników jest na co dzień najważniejsze, wówczas pytanie o wzajemne relacje turystyki i polityki społecznej miaoby prawdopodobnie większe szanse na zdobycie pierwszego miejsca, niż

---

¹ Decydujące znaczenie ma tu źródło zmian (endogenne) i ich zakres (zmiana wszystkich elementów systemu społecznego).

² W publikacji tej jest artykuł W. Alejsiaka poświęcony polityce turystycznej; inne wymienione tam nauki o turystyce to geografia, socjologia, psychologia, historia, filozofia, teologia, pedagogika, ekologia, statystyka, prawo, marketing, finanse, biometeorologia, medycyna i antropologia.

mogliby sądzić niektórzy przedstawiciele tych nauk. Na przekór temu, że polityka turystyczna nie jest wymieniana w publikacjach podstawowych (np. Rajkiewicz 1976, s. 155; Olędzki 1978, s. 15; Podoski i Turnowiecki 2003, s. 10)³, wśród polityk szczegółowych zaliczanych do polityki społecznej ani nie było o niej wzmianki w projekcie ustawy o zasadach prowadzenia polityki społecznej w grudniu 2006, ani też nie ma jej w Ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (6.12.2006 r.).

Doświadczenia organizatorów turystyki oraz paradygmaty nauk o turystyce, choć z natury nieprzystawalne do rzeczywistości, kształtują się jednak w tych samych ogólnych warunkach gospodarczo-społecznych. Do warunków tych należy sposób postrzegania wzajemnych relacji między praktyką ruchu turystycznego i polityką społeczną. Ta ostatnia w gospodarce wolnorynkowej (wolnej od ingerencji państwa, z którym polityka społeczna jest związana) nie ma racji bytu ze względu na regulującą funkcję „niewidzialnej ręki rynku” (tj. prawa równowagi popytu i podaży).

Możemy więc zauważyć, że pytanie o potrzebę polityki społecznej w turystyce wyrasta zarówno z pomijania polityki turystycznej wśród polityk szczegółowych składających się na politykę społeczną, jak i z funkcji „niewidzialnej ręki” przypisywanej wolnemu rynkowi, zastępującej działanie państwa i jego polityki. Oparta na tych dwóch źródłach myśl o zbędności polityki społecznej w turystyce, ruchu turystycznym i przemyśle turystycznym pozostaje w sprzeczności z praktyką życia społecznego, gdzie turystyka, w tym wiejska, a w jej ramach agroturystyka, staje się elementem (np. gminnych) strategii rozwoju społecznego, a przez to podlega planowaniu strategicznemu w ramach lokalnej polityki społecznej. Dodatkowym argumentem przeciwko zbędności polityki społecznej jest praktyka planowania na szczeblu lokalnym polityki turystycznej związana z takimi tematami, jak rozwój turystyki zrównoważonej, turystyki aktywnej i specjalistycznej, religijnej i pielgrzymkowej; propagowanie dziedzictwa kulturowego; miejsce miasta, wsi, ośrodka na rynku turystycznym (promocja); podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników zatrudnionych w turystyce.

POLITYKA SPOŁECZNA I TURYSTYKA: NAUKA I DOKTRYNA PRAKTYCZNA

Aby odpowiedzieć na pytanie: po co turystyce polityka społeczna, odwołaliśmy się do modelu tzw. trójkąta dobrobytu jako teoretycznego modelu wielosektorowości. W tym celu w trzech jego wersjach, uwzględniających historyczne zmiany społeczeństwa kapitalistycznego, podjęliśmy próbę identyfikacji zagadnień turystyki wiejskiej. Z takim zamiarem przyjęliśmy ogólne rozumienie polityki społecznej i turystyki. Do obydwu tych dziedzin stosujemy odróżnienie teorii naukowej od doktryny praktycznej G. Simmla. Ta ostatnia odpowiada na pytanie: jak osiągnąć dany cel? Polityka społeczna jako nauka obejmuje teorie zaspokajania potrzeb, dobrobytu społecznego (element ekonomiczny), struktury stosunków międzyludzkich (element socjologiczny), sprawiedliwości i prawa ludzi – element normatywny (Szarfenberg 2008, s. 71–75). W znaczeniu doktryny praktycznej polityka społeczna to „działalność państwa, samorządu i organizacji pozarządowych, której celem jest wyrówny-

---

³ Na przykład M. Olędzki (1978) wyróżnia następujące polityki szczegółowe ogólnej polityki społecznej: ludnościową i rodzinną; w dziedzinie zatrudnienia, płac, warunków i ochrony pracy; mieszkaniową; ochrony zdrowia; oświatową; kulturalną; zabezpieczenia społecznego i opieki społecznej; ochrony środowiska naturalnego; prewencji zwalczania zjawisk patologii społecznej.

wanie drastycznych różnic socjalnych między obywatelami, dawanie im równych szans i asekurowanie ich przed skutkami ryzyka socjalnego” (Auleytner 2000, s. 169).

Turystyka w ujęciu naukowym to całokształt „zjawisk ruchliwości przestrzennej, związanych z dobrowolną, czasową zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia oraz z wejściem w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym (przyrodniczym, kulturowym, bądź społecznym)” (Przeclawski 1994, s. 29). W sensie doktryny praktycznej turystyka jest określana np. jako „podróże dla przyjemności, wypoczynku lub leczenia, pieszo lub jakimkolwiek środkiem komunikacji” (Warszyńska 2003)⁴.

Pytanie: po co turystyce polityka społeczna, odnosi się zarówno do ujęcia teoretycznego, jak i praktycznego. Na poziomie praktycznym jest pytaniem o to, czy działalność państwa, samorządu, organizacji pozarządowych, zmierzająca do zapewnienia dobrobytu obywatelom (wyrównywania różnic socjalnych, tworzenia równych szans i in.), ma korzystny wpływ na rozwój turystyki, np. na podróże dla przyjemności, wypoczynku lub leczenia.

Podając próbę odpowiedzi na to pytanie, założyliśmy, że turystyka stanowi także element dobrobytu społecznego, a przez to powinna być uwzględniana w koncepcjach *welfare state* (państwa dobrobytu). Nie rozstrzygamy w tym miejscu, czy chodzi o każdy rodzaj turystyki, czy tylko o jej określoną postać. Jakkolwiek możemy zauważyć, że turystyka elitarna, np. wysokogórska, gdyby była jedynym rodzajem turystyki zaliczanej do dobrobytu społecznego, nie wchodziłaby tu w grę z taką oczywistością, jak turystyka społeczna nastawiona na umożliwienie udziału w ruchu turystycznym ludziom ekonomicznie słabym, wykluczonym i in. (Stasiak 2010). Zagadnienie wskaźników wiejskiego dobrobytu jest też jednym z obszarów zainteresowań badaczy turystyki wiejskiej, np. A. Copusa i McLeoda (Roberts i Hall 2001, s. 31–34).

Drugie założenie, które przyjmujemy, odwołuje się do występowania państwa w roli głównego podmiotu polityki społecznego dobrobytu. Jako państwo dobrobytu jest ono różnie rozumiane. Ryszard Szarfenberg zestawił trzydzieści dwie definicje *welfare state* (Szarfenberg 2008, s. 350–359). Za reprezentatywną uznajemy definicję, której autorem jest P. Hall: „Wyróżniającą cechą *welfare state* jest założenie, że wspólnota, działając poprzez państwo, jest odpowiedzialna za dostarczenie takich środków, aby wszyscy jej członkowie mogli osiągnąć minimalny poziom zdrowia, bezpieczeństwa ekonomicznego i cywilizowanego życia oraz mogli dzielić według swoich możliwości jej społeczne i kulturowe dziedzictwo” (Szarfenberg 2008, s. 352). Sądzimy przy tym, że koncepcja państwa dobrobytu dotycząca państwa kapitalistycznego z silnym interwencjonizmem państwowym, nastawiona szczególnie na rozwiązywanie problemów społecznych, mimo że popularna szczególnie w latach 50.–80. XX wieku, nadal pozostaje przeciwwagą dla ekonomicznego liberalizmu.

PODMIOTY PAŃSTWA DOBROBYTU

Nie oznacza to, że historycznie państwo (sektor państwowy) to jedyny podmiot społecznej polityki dobrobytu. O ile na początku lat 50. XX wieku przyznawano mu rolę opiekuna,

⁴ Określenie z *Międzynarodowego słownika turystycznego*, które omawia J. Warszyńska.

który w zaspokajanie potrzeb socjalnych obywateli przez rodzinę i rynek (stan społecznie normalny) interweniuje tylko w razie potrzeby, to z biegiem czasu, jak zobaczymy w modelach wielosektorowości, oprócz sektora państwowego rodzina i rynek są traktowane jako dwa inne, samodzielne sektory tej polityki. W pewnej mierze zmianę tę, na podstawie doświadczeń USA z lat 20.–60. ubiegłego wieku odzwierciedla odróżnienie dwóch koncepcji *welfare state*: rezydualnej i instytucjonalnej. W książce z 1965 roku *Industrial Society and Social Welfare (Społeczeństwo przemysłowe i państwo dobrobytu)* H.L. Wilensky i Ch.N. Lebeaux dowodzą wpływu kryzysu lat 30. na wzrost roli państwa i przekształcenie się koncepcji rezydualnej, popularnej przed kryzysem (rodzina i rynek najlepiej zaspokajają potrzeby socjalne), w koncepcję instytucjonalną (zaspokojenie potrzeb socjalnych obywateli jako standardowe zadanie powołanych do tego instytucji, a korzystanie z nich jest czymś normalnym – nie stygmatyzuje ich jako należących do „klasy nieszczęśliwców”).

Wyobrażenie o państwie dobrobytu nie ma jednego uniwersalnego charakteru. Różnicuje się zasadniczo ze względu na tendencje polityczne. Spektrum jego odmian sprowadza się do trzech zasadniczych typów *welfare state*: liberalnego, konserwatywnego oraz socjaldemokratycznego (np. Grewiński 2007). Typ liberalny – pomoc socjalna stygmatyzuje, ponieważ jej beneficjenci traktowani są jak nieudacznicy (USA, Kanada, Australia). Typ konserwatywny, nazywany także korporacjonistycznym – pomoc socjalna przyznawana jako prawo do korzystania z jej form zależnie od statusu społecznego, np. prawo do emerytury (Niemcy, Austria, Francja, Włochy). Typ socjaldemokratyczny – pomoc socjalna nastawiona na zapewnienie przez państwo wszystkim kategoriom obywateli możliwie najwyższych standardów, a nie jedynie minimum dla najbiedniejszych, łączona z pracą (kraje skandynawskie).

Wszystkie typy *welfare state* związane są z gospodarkami rynkowymi. Stąd pomoc socjalną przedstawia się także jako uniezależnienie jednostek i całych kategorii obywateli od stosunków towarowo-pięniężnych, co następuje przez powszechne prawa, a nie przywileje. Uniezależnienie od rynku, odtowarowanie (dekomodacja), jest najsłabsze w modelu liberalnym, a najsilniejsze w socjaldemokratycznym.

Z ideą państwa dobrobytu zbieżna jest idea badania przez psychologię społeczną dobrostanu psychicznego w społecznych wymiarach ekonomii szczęścia. W badaniach tych przyjmuje się, że dobrostan psychiczny jednostek i zbiorowości uwarunkowany jest przez dochód, zdrowie i długość życia, twórczość i relacje społeczne (Czapiński 2004, s. 27). Od roku 1947 występuje paradoks, nazywany paradoksem szczęścia albo paradoksem Easterlina, pioniera tych badań. Oznacza on, że wzrost gospodarczy niekoniecznie wiąże się ze wzrostem satysfakcji obywateli. W pewnych okolicznościach potwierdza się więc powiedzenie, że pieniądze nie dają szczęścia.

Sądzymy, że perspektywy poznawcze i badawcze, jakie wyłaniają się z podjętej przez nas problematyki, odnoszą się nie tylko do turystyki jako elementu polityki dobrobytu społecznego, ale także dobrostanu psychicznego różnych kategorii społecznych jako uczestników ruchu turystycznego w jego różnych postaciach. Jedną z funkcji turystyki jest wszak zaspokajanie marzeń.

DWA RODZAJE PODMIOTOWOŚCI W POLITYCE SPOŁECZNEJ

Z dwóch rodzajów podmiotowości w praktyce polityki społecznej, w której wyróżnia się podmioty określające cele oraz podmioty realizujące cele (Szarfenberg 2008, s. 61), wynika również potrzeba podobnego odróżnienia w zakresie turystyki, a właściwie polityki turystycznej, którą rozumiemy tutaj jako jedną z polityk szczegółowych składającą się na ogólną politykę społeczną w danym społeczeństwie. Jak wspomnieliśmy na wstępie, polityka turystyczna nie jest jednak w zasadniczy sposób ugruntowana w roli jednej z dziedzin polityki społecznej. Jest za to głównie łączona z polityką gospodarczą, czego przykładem jest hasło polityka turystyczna w portalu Polski Serwis Naukowy (Polityka 2011). Zgodnie z nim polityka turystyczna to „świadome oddziaływanie państwa i innych podmiotów na turystykę realizowane w ramach ogólnej polityki gospodarczej kraju, polegające na określaniu celów ekonomicznych i pozaekonomicznych oraz na doborze odpowiednich środków i metod niezbędnych do ich realizacji”. W węższym ujęciu oznacza to, że jest ona realizowana przez państwo i samorząd terytorialny na podstawie ustawowych kompetencji w zakresie turystyki i rozwoju; a w szerszym ujęciu, że obejmuje również działania pozarządowych podmiotów dotyczące turystyki (Polityka 2011). Wymienienie pięciu grup podmiotów polityki turystycznej nie wiąże się z odróżnieniem podmiotów wyznaczających cele i je realizujących:

a) międzynarodowe podmioty polityki turystycznej (np. UN WTO, OECD, Komitet ds. Turystyki Unii Europejskiej);

b) podmioty krajowej polityki turystycznej, tj. państwo i jego organy ustawodawcze i wykonawcze, określane jako NTA, oraz narodowe organizacje turystyczne – NTO;

c) podmioty regionalnej polityki turystycznej – władze samorządowe regionów, np. w Polsce sejmiki samorządowe i zarządy województw oraz przedstawiciele administracji rządowej w regionie;

d) podmioty lokalnej polityki turystycznej – rady gminne i miejskie, organy wykonawcze gmin i powiatów oraz związki i stowarzyszenia lokalne;

e) podmioty polityki turystycznej o charakterze zawodowym, m.in. izby turystyczne, izby gospodarcze i stowarzyszenia zawodowe, np. związki restauratorów, hotelarzy, przewodników, pilotów.

Rozumienie polityki turystycznej jako element polityki gospodarczej ugruntowuje najnowsza praca z tego zakresu Marka W. Kozaka, *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*, kładąca nacisk na budowę nowoczesnej infrastruktury w polityce wobec turystyki, a nowy paradygmat w turystyce łącząc nie z „posiadaniem”, lecz z „przeżywaniem” (Kozak 2009).

Możemy zatem stwierdzić brak w zasadzie w literaturze przedmiotu ustalonego nawyku wiązania turystyki z polityką społeczną, czego wyrazem jest łączenie polityki turystycznej tylko z polityką gospodarczą (ekonomią i ekonomiką turystyki).

TURYSTYKA A MODELE WIELOSEKTOROWOŚCI POLITYKI SPOŁECZNEJ

Przedmiotem naszego zainteresowania są modele trójkąta dobrobytu. Wyróżnianie w nich trzech sektorów wyraża pluralizm w rozumieniu polityki społecznej. Zgodnie z przyjętym założeniem, podejmiemy próbę zidentyfikowania elementów polityki turystycznej w tych

modelach, opierając się głównie na pracy Mirosława Grewińskiego *Modele wielosektorowości w pluralizmie polityki społecznej* (Grewiński 2011), uzupełnionej przez tego autora artykułami: *Wielosektorowa polityka społeczna – w kierunku welfare pluralism* (Grewiński 2006) oraz *O przeobrażeniach welfare state* (Grewiński 2007). Obiektem naszego zainteresowania są trzy modele: wersja pierwotna modelu trójkąta dobrobytu A. Eversa (1988); wersja rozwinięta tego modelu oraz wersja współczesna – P. Abrahamsona. Interesują nas one również z tego powodu, że – jak podkreśla M. Grewiński – są propozycją dla teoretycznych analiz i praktycznych rozwiązań w poszukiwaniu nowej polityki społecznej, a to oznacza pytanie o nowe role i znaczenie nie tylko sektora publicznego, ale i pozostałych sektorów. Sądzymy, że propozycja ta odnosi się również do polityki turystycznej.

WERSJA PIERWOTNA MODELU TRÓJKĄTA DOBROBYTU A. EVERSA

Pierwotna wersja modelu trójkąta dobrobytu A. Eversa z 1988 roku nawiązywała do koncepcji trzech instytucji społecznych: państwa, rynku, gospodarstwa domowego, wyróżnionych przez R. Rosego jako elementy mieszanego dobrobytu (*welfare mix*), będącego rezultatem wkładu tych trzech instytucji w ogólny dobrobyt społeczeństwa (Grewiński 2011, s. 2). Model Eversa graficznie jest przedstawiony jako odwrócony trójkąt, który zawiera:

- sektor gospodarki rynkowej (tworzą go podmioty ekonomiczne),
- sektor państwa (tworzą go podmioty publiczne),
- sektor gospodarstwa domowego (tworzą go podmioty społeczne).

Wcześniej, przed dekadą lat 70. XX wieku, sektor trzeci – gospodarstwa domowe – nie był ujmowany poprzez funkcje produkcyjne, czyli jako wytwórcy usług społecznych, ważnych dla państwa i rynku. A. Evers przyjął, że gospodarstwa te mogą być trzecim sektorem, istotnym gospodarczo. Myśląc o produktywności gospodarstwa domowego zgodnie z tym modelem, możemy odwołać się do następującego przykładu z zakresu turystyki: jeśli rodzice zabierają ze sobą dzieci w czasie wakacji zimowych, to zachowują się tak, jakby byli podmiotami polityki społecznej, ponieważ ich działanie ma charakter alternatywny w stosunku do rynku, instytucji publicznych lub organizacji społecznych. Gdyby z jakiś powodów nie wykazali takiego działania, wtedy pomoc mogłoby stać się domeną podmiotów publicznych, np. szkoły czy pozarodzinnych instytucji społecznych (kluby sportowe).

W modelu tym założono, że sektor nieformalny, czyli rodzina i jej najbliższe otoczenie, im jest mniej wydajny, tym bardziej zwiększa zapotrzebowanie na działalność pozostałych sektorów (Grewiński 2011, s. 3). W polityce turystycznej prowadziłyby to do konkluzji o znaczeniu nie tyle samej formy turystyki rodzinnej, ile jej wzajemnego powiązania z innymi formami sektorowymi: turystyką podmiotów publicznych czy turystyką organizowaną przez firmy turystyczne (podmioty ekonomiczne).

WERSJA ROZWIĘTA MODELU TRÓJKĄTA DOBROBYTU A. EVERSA

Wersja rozwinięta modelu trójkąta dobrobytu Eversa wprowadza do pierwotnej wersji instytucje i organizacje, które dzieli na: a) formalne i nieformalne b) publiczne i prywatne, i sytuje w następujący sposób:

- organizacje formalne najbliższej sektora rynkowego,
- nieformalne i prywatne w pobliżu gospodarstw domowych,
- publiczne najbliższej państwa.

W położeniu między trzema sektorami (rynkowym, państwowym i gospodarstw domowych) A. Evert umieścił grupy samopomocy, spółdzielnie, organizacje wolontariackie, przez które możliwe jest realizowanie celów społecznych. Cele ogrywają rolę aktywizującą wobec motywów i układów wartości. „Rozmieszczenie wartości w trójkącie dobrobytu – pisze M. Grewiński – jest następujące – gospodarstwa domowe cechują wartości mikrosolidarności i wspólnoty. Najbliższej gospodarki rynkowej położone są wartości wyborów i anonimowości. Sektor państwowy cechuje bezpieczeństwo socjalne i równość” (Grewiński 2011, s. 4). Jeśli dokonamy interpretacji tego modelu w kategoriach własności rozumianej ekonomiczno-socjologicznie (Kozyr-Kowalski 2000), to:

- gospodarstwu domowemu przysługiwałaby własność osobista (zaspokajanie własnych potrzeb właściciela i rodziny),
- gospodarce rynkowej – własność prywatna,
- sektorowi państwowemu – własność publiczna, narodowa.

Model ten zawierałby wówczas także rodzaje gospodarczej działalności turystycznej widziane przez ich formy organizacyjno-własnościowe. Po zastosowaniu ogólnej ekonomiczno-socjologicznej teorii własności, formy prowadzenia działalności turystycznej związane z rodziną różniłyby się następująco:

- a) w przypadku wynajmujących kwatery dla turystów rodzin na wsi i w mieście:
  - robiących to „na czarno”, bez stosownych opłat i podatków – zysk na własne potrzeby (własność osobista),
  - robiących to w ramach oficjalnej gospodarki (własność prywatna), co dotyczy także agroturystyki;
- b) prywatna własność biur turystycznych;
- c) własność „państwowa”, czyli narodowa biur podróży, np. Orbisu;
- d) własność spółdzielcza, np. Gromady.

WSPÓŁCZESNA WERSJA MODELU TRÓJKĄTA DOBROBYTU – P. ABRAHAMSONA

Współczesna wersja modelu trójkąta dobrobytu reprezentowana jest przez model P. Abrahamsona (Grewiński 2011). W porównaniu z poprzednim modelem A. Everta w modelu Abrahamsona oprócz rynku i państwa trzecim sektorem jest nie gospodarstwo domowe, ale społeczeństwo obywatelskie. Ponadto autor wprowadza w trójkąt trzy sfery generowania zasobów we współczesnym społeczeństwie: rynek, państwo i społeczeństwo obywatelskie. W samym modelu wyróżnia jeszcze „mały trójkąt” w środku „dużego”, który oznacza organizacje pozarządowe (trzeci sektor). Zapis wybranych elementów – założeń modelu – przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wybrane instrumenty, środki i relacje w *welfare pluralism* (pluralistycznym dobrobycie)

Sfera społeczna	Medium komunikacji	Preferowany typ relacji społecznych	Kryterium	Prawa i obowiązki	Ideologia	Nauki społeczne
Rynek	pieniądz	wymiana	użyteczność	własność prywatna	liberalizm	ekonomia
Państwo	władza	prawo	uprawnienia	obywatelskość	socjalizm	politologia
Społeczeństwo obywatelskie	komunikacja	solidarność	solidarność	obowiązki społeczne	konserwatyzm	socjologia

Źródło: Grewiński (2011).

Oparte na tym modelu określenia *welfare pluralism* (pluralizm dobrobytu) i *welfare mix* (mieszany dobrobyt) to podstawowe pojęcia, mające charakteryzować współczesną politykę społeczną, co ma konsekwencje – jak przyjęliśmy – dla naszej interpretacji odwołującej się do polityki turystycznej. Według P. Abrahamsona, *welfare pluralism* to „wynegocjowany udział poszczególnych czynników w gospodarce: rynku, państwa, instytucji społeczeństwa obywatelskiego (...)”, a „*welfare mix* to kooperacja pomiędzy dwoma lub więcej tymi czynnikami” (Grewiński 2011, s. 7). W obszarze polityki turystycznej oznaczałoby:

- a) albo rodzaj systemowej umowy angażującej podmioty związane z działaniami na rzecz polityki turystycznej (przedstawiciele: rynku, państwa, społeczeństwa obywatelskiego);
- b) albo niepełną współpracę w tej sprawie przedstawicieli rynku i państwa; rynku i społeczeństwa obywatelskiego lub państwa i społeczeństwa obywatelskiego.

Turystyka jako polityka turystyczna występowałaby także w tym modelu jako element jego części („czynników”) konstytutywnych.

O PRAKTYCZNEJ PRZYDATNOŚCI POLITYKI SPOŁECZNEJ DLA TURYSTYKI

Sądzymy, że w świetle przedstawionych uwag o praktycznej przydatności polityki społecznej dla turystyki świadczą:

- konsekwencje traktowania turystyki jako części trójkąta dobrobytu,
- ekonomia społeczna turystyki jako element nowej polityki społecznej,
- potrzeba praktycznego odróżniania turystyki społecznej i turystyki socjalnej.

KONSEKWENCJE TRAKTOWANIA TURYSTYKI JAKO CZĘŚCI MODELU TRÓJKĄTA DOBROBYTU

Konsekwencje traktowania turystyki jako części modelu wielosektorowości można ująć następująco:

- a) traktowanie turystyki jako polityki turystycznej;
- b) występowanie turystyki/polityki turystycznej w coraz bardziej komplikującej się przestrzeni polityki społecznej (kolejne modele), w której do głosu dochodzą coraz nowe jej podmioty;

c) możliwy udział podmiotów wszystkich sektorów w pełnieniu funkcji podmiotów wyznaczających cele turystyki (efekt negocjacji) i podmiotów realizujących te cele;

d) możliwość ujęcia działalności turystycznej podmiotów przez ich formy własnościowe, a także form tej działalności o charakterze nieformalnym, realizowanych w szarej strefie (turystyka szarej strefy, marginesu społecznego).

EKONOMIA SPOŁECZNA TURYSTYKI JAKO ELEMENT NOWEJ EKONOMII SPOŁECZNEJ

Obecność w rozpatrywanych modelach sektora społeczeństwa obywatelskiego oraz takich podmiotów polityki społecznej, jak organizacje pozarządowe, wolontariackie, odzwierciedla praktykę społeczną kształtowania ekonomii społecznej, rozumianej jako podstawa nowej polityki społecznej. Znamienna pod tym względem jest publikacja jednej z poznańskich organizacji pozarządowych, nosząca tytuł *Nowy początek. Społeczna gospodarka rynkowa* (Sadowska 2009).

Ekonomia społeczna, nazywana także gospodarką społeczną, gospodarką solidarną czy przedsiębiorczością społeczną, obejmuje szeroki zakres zjawisk (Reichel 2010). Na ogół za przedsiębiorstwo społeczne uznaje się działalność o głównie społecznych celach, której zyski w założeniu są reinwestowane w jej cele lub we wspólnotę, a nie w celu maksymalizacji zysku lub zwiększenia dochodu udziałowców czy właścicieli. W turystyce oznacza to nie tylko powstawanie przedsiębiorstw, spółdzielni społecznych działających w turystycznym segmencie rynku, ale także traktowanie tych form przedsiębiorczości społecznej jako drogi do włączenia społecznego także ludzi z działalności turystycznej wcześniej wykluczonych. Przykładem jest Centrum Informacji Gospodarczo-Turystycznej – Spółdzielnia Socjalna w Olsztynie.

POTRZEBA PRAKTYCZNEGO ODRÓŻNIANIA TURYSTYKI SPOŁECZNEJ I TURYSTYKI SOCJALNEJ

Potrzeba odróżniania turystyki społecznej i turystyki socjalnej wynika z właściwości rozpatrywanych modeli polityki społecznej, w których występują nie tylko podmioty społeczne, ale także organizacje pozarządowe, częściowo zajmujące się działalnością socjalną. O potrzebie takiego odróżnienia świadczą koncepcje Bogdana Włodarczyka i Andrzeja Stasiaka (Włodarczyk 2010, Stasiak 2010), przy czym tylko drugi z autorów turystykę społeczną traktuje jako „element szerszej polityki społecznej państwa” (Stasiak 2010, s. 38). Dla czytelności porównań zestawiliśmy je w tabeli 2.

Wspólne obydwu propozycjom jest przyjęcie, że o turystyce społecznej (przeciwstawnej turystyce komercyjnej) można mówić wtedy, gdy wyjazdy są dotowane i towarzyszą temu świadomie zakładane cele społeczne podróży. Według B. Włodarczyka, turystyka socjalna występuje wtedy, gdy podróż jest dotowana całkowicie lub częściowo.

Tabela 2. Turystyka społeczna w ujęciu B. Włodarczyka i A. Stasiaka

	Bogdan Włodarczyk	Andrzej Stasiak
Kryterium	Dotowanie (konsumpcja turystyczna zależy od dotacji z zewnątrz)	„Istotą turystyki społecznej jest dofinansowanie wyjazdu, tak by po obniżeniu kosztów zakupu stał się on dostępny dla odbiorcy”
Cechy turystyki społecznej	1. Dotowana, całkowicie lub częściowo, lub organizowana po kosztach 2. Umożliwia wykorzystanie prawa dostępu do turystyki wszystkim, głównie wykluczonym grupom społecznym 3. Poprawia koniunkturę w branży turystycznej 4. Pomaga osiągnąć ważne cele społeczne (np. poprawę jakości życia, edukację, wychowanie)	1. Dotowana 2. Służy osiąganiu ważnych celów społecznych
Określenie	„Turystyka społeczna – to rodzaj (forma) całkowicie lub częściowo finansowanej (dotowanej) zewnętrznie lub organizowanej na zasadach wolontariatu aktywności, mającej na celu realizację prawa powszechnego dostępu do turystyki, będącej także narzędziem do osiągania innych, ważnych z punktu widzenia jej beneficjentów celów o charakterze społecznym (patriotycznych, wychowawczych, edukacyjnych, poprawy jakości życia itp.)”	„Za typową turystykę społeczną należy uznać wszystkie podróże turystyczne, które odbywają się dzięki różnym formom dofinansowania w celu osiągnięcia przede wszystkim świadomie zakładanych efektów społecznych (wyrównania szans i wsparcia z różnych powodów upośledzonych grup społecznych oraz osiągnięcia korzystnych dla całego społeczeństwa celów)”

Źródło: zestawienie własne na podstawie: Stasiak (2010), Włodarczyk (2010).

WNIOSKI

1. Podjęta przez nas próba odpowiedzi na postawione pytania zakłada, że turystyka to także element dobrobytu społecznego, dlatego powinna być uwzględniana w koncepcjach *welfare state*.

2. Wszystkie typy *welfare state* są związane z gospodarkami rynkowymi, dlatego pomoc socjalną przedstawia się także jako niezależnienie jednostek i całych kategorii obywateli od stosunków towarowo-pięniężnych (ryнку), co następuje przez powszechne prawa. Uniezależnienie od rynku, odtowarowanie (dekomodacja), zachodzi także przez turystykę społeczną, socjalną (według definicji B. Włodarczyka i A. Stasiaka).

3. Polityka turystyczna może być traktowana jako polityka szczegółowa ogólnej polityki społecznej.

4. Turystyka społeczna może być rozumiana jako należąca do polityki społecznej (teza A. Stasiaka), ale – sądzymy – jako subdyscyplina polityki turystycznej.

5. W świetle modeli wielosektorowości polityki społecznej polityka turystyczna w skali społeczeństwa jako całości oznacza systemowe, negocjacyjne współdziałanie wszystkich podmiotów związanych z polityką turystyczną – przedstawicieli: rynku, państwa, społeczeństwa obywatelskiego.

PIŚMIENNICTWO

- Auleytner J.** 2000. Strategia polityki społecznej, w: Strategia rozwoju Polski do roku 2010. Warszawa, Dom Wydawniczy Elipsa.
- Czapiński J.** 2004. Psychologiczne teorie szczęścia, w: Psychologia pozytywna. Red. J. Czapiński. Warszawa, Wyd. Nauk. PWN.
- Grewiński M.** 2011. Modele wielosektorowości w pluralizmie polityki społecznej: http://mirek.grewinski.l/dane/ksiazki/artykuly/modele_wileosektorowosci_jubileusz_ja.pdf, dostęp 30.05.2011 r.
- Grewiński M.** 2007. O przeobrażeniach *welfare state*, w: Polska polityka społeczna wobec wyzwań spójności społeczno-ekonomicznych UE. Red. K. Głąbicka. Radom. Politechnika Radomska.
- Grewiński M.** 2006. Wielosektorowa polityka społeczna – w kierunku *welfare pluralism*, w: Polityka Społeczna nr 5/6.
- Kozak M.W.** 2009. Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem. Warszawa, Wyd. Scholar.
- Kozyr-Kowalski S.** 2000. Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo. Poznań, Wyd. Nauk. UAM.
- Nauki o turystyce.** 2003. Red. R. Winiarski. Cz. I. Kraków, Wyd. AWF Kraków.
- Nauki o turystyce.** 2004. Red. R. Winiarski. Cz. II. Kraków, Wyd. AWF Kraków.
- Oleńdzki M.** 1978. Instrumenty polityki społecznej. Warszawa, Wyd. PWE.
- Podoski K., Turnowiecki W.** 2003. Polityka społeczna. Gdańsk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.
- Polityka społeczna.** 1976. Red. A. Rajkiewicz. Warszawa, Instytut Polityki Społecznej, wyd. 2, 1976.
- Polityka turystyczna.** 2011. Polski Serwis Naukowy, http://www.naukowy.pl/encyklopedia/Polityka_turystyczna,vstrona_2, dostęp 30.05.2011 r.
- Przeclawski K.** 1994. Turystyka a świat współczesny. Warszawa. Uniwersytet Warszawski.
- Reichel J.** 2010. Znaczenie i rozwój ekonomii społecznej w Polsce, w: Turystyka społeczna w regionie łódzkim. Red. A. Stasiak. Łódź, Wyd. WSTH.
- Roberts L., D. Hall D.** 2001. Rural tourism and recreation: principles to practice. New York, CABI Publishing.
- Sadowska B.** 2009. Nowy początek. Społeczna gospodarka rynkowa. Poznań, Fundacja Pomocy Wzajemnej Barka.
- Stasiak A.** 2010. Cele i zadania polityki społecznej – kilka uwag o istocie zjawiska, w: Turystyka społeczna w regionie łódzkim. Red. A. Stasiak. Łódź, Wyd. WSTH w Łodzi.
- Szarfenberg R.** 2008. Krytyka i afirmacja polityki społecznej. Warszawa, Wyd. Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.
- Szczepański J.** 1999. Reformy, rewolucje, transformacje. Warszawa, Wyd. IFiS PAN.
- Turystyka społeczna w regionie łódzkim.** 2010. Red. A. Stasiak. Łódź, Wyd. WSTH w Łodzi.
- Warszyńska J.** 2003. Geografia turystyki – zarys problematyki, w: Nauki o turystyce, cz. I. Red. R. Winiarski. Kraków, AWF.
- Wilensky H.L., Lebeaux Ch.N.** 1965. Society and Social welfare. New York, London, Free Press, Collier-Macmillan.
- Włodarczyk B.** 2010. Turystyka społeczna – próba definicji zjawiska, w: Turystyka społeczna w regionie łódzkim. Red. A. Stasiak. Łódź, Wyd. WSTH w Łodzi.

